

Cserje Zsuzsa

Emlékezés Pécsi Sándor színművészre

1972. november 4-én, ötvenévesen, a windsori nagy mókamester, Falstaff szerepére készülvén váratlanul érte a halál. Mint mesélik, az előző napi próbán még kézenállást is produkált: lássák, van ő még olyan fiatalos, mint Peter Brook színészei, akik a néhány nappal korábban Budapesten bemutatott revelatív erejű *Szenivánéji*-előadásukon akrobatikus ügyességükkel kápráztatták el a magyar nézőket - no és Pécsi Sándort.

Az 1922-ben Sajószentpéteren született művész gyermekéveit több faluban töltötte. Mint később vallotta, szülőfalujának tartotta egész Borsod, helyesebben Borsod-Abaúj-Zemplén megyét, ahogy most hívják, hiszen ott tanult járni, beszélni: Sajószentpéteren, Kiskinizsen, Ormospusztán (most Ormosbánya). Itt járta a négy elemi, bányászgyerekekkel együtt. Tanítója, Kovács József szerint a gyermek Pécsi Sándor első osztályos bizonyítványában csupa kitűnő és dicséretes szerepelt. Pécsi így idézi fel ezt a korszakot: "Szeretett igazgató-

tanítóm darabjában léptem fel először, Ormosbányán. Az öreg valamikor gyerekdarabokat írt. Én valami ilyenben szerepeltem, gyermek- vagy táncjátékban, mint szitakötő. Potrohos szitakötő lehettem, mindenesetre ez volt életem első szerepe. Nagy műszárnyakat akasztottak ránk, s a diósgyőri várban is felléptünk." Később a sárospataki kollégiumba került, ahol már az önképzőkörben rábizzák a *Szenivánéji álom* egyik mesteremberének szerepét.

A patoki diák Pécsi 1932. szeptember 18-án levelezőlapon írta meg első élményeit rokonainak, az alábbi, bűbájosan gyermeki szöveggel:

Drága jó Nagymama és Kereszt!

Lapodat megkaptam. Hogy érkezéteél meg? Pénteken nagy tűz volt, Várhomokon. Ti hogy vagytok? Én hála Istennek jól érzem magam. A tanulás jól megy. Minden nap felelek. Zeneórára pénteken járok. Még nem tudom, hogy lesz-e szüreti vakáció. Van még 24 fém. Tiszteletes bácsi hazament. A szobatársaim kézcsókjukat küldik

mindkettőtöknek. Az első padban ülök Kukoró Ferivel. Isten veletek, írjatok mindenről, szeretettel csókol sok kézcsók kíséretében

Sanyi

Az érettségi után a pesti jogi karra iratkozik be, de hamar otthagyja. Csepelre kerül jegyzőnek. Azután a Magyar Filmiroda alkalmazza rendezőgyakornoknak, s miután szerepet kap Mikszáth *Beszélő köntösében*, elhatározza: jelentkezik a Színiakadémiára, ahová rögtön fel is veszik. Amikor első szerepei egyikében, Szemere György *Siralomházában* csizmásan, paraszti ruhában, kissé iksz-lábát a siralomház padlójának nekivetve mondja a maga keserű-panaszos mondatait, felfigyel rá a közönség és a szakma egyaránt. A pesti kritikák részletesen elemzik az ifjú fölfedezett alakítását, és Sárospatakon, a régi is nagy figyelemmel kísérik útját. *A kaméliás hölgy* előadásában egy küldönc néhány szavas szerepében vizsgázott, de híre eljutott Patakig. A *Határőr* című lap tudósítást írt a bemutatkozó előadásról: "Volt sárospataki diák sikere a Nemzeti Színházban! Négy esztendővel ezelőtt érettségizett a református gimnáziumban Pécsi Sándor, aki a kö-

zelmúltban kitűnően szerepelt a növendékek vizsgadarabjában s ez alkalommal több színházi lap meleg hangú méltatásban emlékezett meg pompás alakításáról. Most pedig *A kaméliás hölgy* című Dumas-darabban arat esztéről estére nagy sikert a Nemzeti Színházban."

1944-ben jut első szerződéshez. Sátoraljaújhelyben, Szombathelyen szerepek sokaságát játssza el, de 1944 végén behívják katonának. Álljon itt néhány kiragadott részlet abból a naplóból, amelyet katonáskodása alatt írt. 1945. március 13. Reggel 4-től fertőtlenítés. Utána ott helyben 5 tetűt fogtam. Délelőtt napos vagyok. Az éjszakai hideg rémesen kínoz. Éjjel 1-ig szolgálát.

1945. március 14. Jól berekedtem, holnap pedig szavalok és énekelek! Délelőtt gyönyörű meleg napban süt-kéreztem, a levegőben fecsegtek a kismadarak. Azt hiszem, megjött a tavasz...

1945. március 15. A szavalamat elmaradt, gégehurutom viszont változatlan.

1945. március 17. Délután bejelentik, hogy holnap délelőtt századunk ünnepélyt rendez. Még mindig totál rekedt vagyok, de holnap muszáj szavalnom, sőt énekelek is.

1945. március 18. Sándor nap van. 23 éves vagyok. Szomorú ünnep ez. Ma biztosan eszembe jutok anyámnak, jó öreg nagyanyámnak, Kerikémnek. Vajon hogy vannak, hol vannak? Dél-előtt 11-kor századünnepély. A Füstbement terv című versem rekedten is megkönnyezte Sári alezredesünket. Ilyen sikerem rég nem volt. A napot magunk főzte lekváros kockával zártuk. 1945. március 20. Hajnali háromnegyed 3-kor szolgálatba lépek. Váltás 6-kor. Katonaidóm legszebb három órája talán ez volt. Egyedül voltam a szobában, hangosan mondtam ma-

gamnak a verseket. Bevezető: a Füstbement terv. Nagyon kisírtam magam. Aztán a Falu szélén kurta kocsmá, majd Petőfi: Szülőföldemen és Tóth Árpád: Én költő vagyok. Végül Ady: A meghívott halál. Műsorszám volt még József Attila: Isten és Petőfi: Csokonai című verse. Mennyi szív, mennyi parányivá sűrített hatalmas érzés rejlik egy-egy igazi versben. Milyen gyönyörű feladat lesz ezeknek a tolmácsolása. A legkeményebb emberek szívét is fel lehet velük nyitni. És az előadó a maga szívét is kitarthatja. Ezért érdemes élnem.

Varga Nándor Lajos: A Sárospataki Vár, rézkarc

1945-46-os évadra a miskolci Nemzeti Színház szerződteti. A kezdő színész fizetése ennivalóra is alig elég. Kereskedők, tehetősebb polgárok, vendéglősök hívják meg időnként kosztosnak. A színházi körülmények áldatlanok. Nyáron Egerben játszanak, télen a fűtetlen miskolci színházteremben. A "világot jelentő jéghideg deszkákon" egyetlen évad alatt 44 szerepet játszik. Hetente átlagban két premier. Színes palettát mutat a szereplista, remek szerepekben próbálja ki oroszlánkörmeit. Ő a *Liliom* Ficsurja, a *Mágnás Miska* Mixi grófja, a *Csárdáskirálynő* Kerekes Ferkója, Gorkij *Éjjeli menedékhely*-ének Bárója. Erre a korszakra így emlékezik vissza: "Közel egy évig éltem Miskolcon... szereptanulás és előadás - ebből állt a nap. Este fehér papírt, ceruzát tettem az ágyam mellé, éjszaka megálmodtam új szerepem maszkját, felébredve rögtön lerajzoltam... Gyötrelmes, küzdelmes, halálosan fárasztó élet volt akkoriban a vidéki színészet, de minden további eredményemnek mégis ez az alapja." A fiatal színész nagy önbizalommal rendelkezhetett azon a napon, amikor kezében egy kofferrel felutazott Pestre, hogy jelentkezzen a Várkonyi Zoltán-vezette Művész Színházba.

Felvételje oly tehetségesre sikeredett, hogy nyomban szerződtették. Szeptemberben már bemutató: Anouilh *Euridiké*. Ő játssza Dulacot, a vidéki színigazgatót. Ebben az előadásban robbant be Darvas Iván is, mindketten revelatív alakításukkal. A Művész Színházban töltött két évad alatt szinte minden előadásban játszik, Dosztojevszkij-drámában csakúgy, mint Zerkovitz *Csókos asszonyában*. 1948 nyarán áthívják a Madách Színházba. A sematizmus évei ezek, így a szindarabokban is eluralkodik az egysíkú ábrázolás. Pécsi mégis emlékezetes alakításokat nyújt az ilyen jellegű darabokban. Tisztességes professzorok, jóindulatú párttitkárok, pozitív szemléletű öreg parasztok alakjaiba bújik, s mindegyikben megtalálja az eredetit és felmutatja az élet teljességét. Talán nem véletlen, hogy színészi példaképei közé tartozott Rátkai Márton, Charles Laughton, Michel Simon. Már huszonévesen öregemberek sorát játszotta el, s nemcsak zseniális maszkjaival érzékeltette a megformálandó figurákat, de mindig az adott szerep legmélyéig hatolt. Ilyen volt Sarkadi *Szeptember*-nek öreg Siposa, a *Villa a mellékutcában* Kastanov restaurátora, Bródy *Medikusának* örökké szivaro-

zó Rubinstein doktora vagy a *Lorenzaccio* öreg Strozziya.

Pécsi számtalan komikus szerepet is eljátszott. “Jellegzetesen komédiás alkat vagyok, Arlecchino-típus, aki a szabad ég alatt szeretne játszani.” – mondotta magáról. Egyszer egy nyári vakációját Olaszországban töltötte, s Rómában véletlenül összeakadt egy éppen próbáló színtársulattal. A színészek egy Plautus-komédia előadására készültek, amely egyébként Shakespeare *Tévedések vígjátékának* öse. Pécsi (saját kérésére) lelkesen beszállt a próbákba és két szerepet is rábíztak. Az első részben egy hajósruhába öltözött fullajtárt, a másodikban az egyik főhős szolgáját alakította. Az elsőben nem volt szövege, ám amikor gazdája ráparancsolt, hogy most “vonuljon el”, olyan vonulást csapott, sántikálva, hogy a pantomimszerű mutatványra kitört a taps a pompeji amfiteátrumban. “A másodikban egy barbár rabszolgát játszottam, akinek ki akarják tolni a szemét. Amikor a szemem közelébe értek, olyan szózhatagot kanyarítottam – magyarul! – minden oldalági rokonát emlegetve a vakító művelet tervezőjének ... Nem tudom, ültek-e magyarok a nézőtérren!” Megadatott tehát a művésznek, hogy – ha csak egyetlen estére is – Itá-

lia szabad ege alatt játsszon. Magyar színpadon pörgő észjárású, sodró vérmérsékletű népi alakjainak mekkora bősége támadt a *Liliomfi* Szellemfijétől kezdve (filmen és színpadon egyaránt), a kópé Scapin-en vagy *Don Juan* Sganarelljén át Brecht *Kaukázusi krétakörének* ravaszul bölcs és igazságosztó Azdak bírójáig. S egy ország kacagott a *Tanner John házasságában* az útonálló haramia Mendoza szerelméhez, Lujzához írt tragikomikus monológián vagy a felszarvazott férj Leonardo Papagatto cselekedetein a *Kaviár és lencsében*. Ám akit a világ kövér komikusnak hitt, belül egy hősszerelmes szívét is hordta. Az 1964-es *Pillantás a hídról* előadásában az amerikai dokkmunkás megformálása minden addígit felülmúlt. A kritika úgy minősítette, hogy az évtized legjobb alakítása született meg Eddie Carbone tragikus szerepében. Talán a félszeg Mitch figurája volt ehhez hasonlatos *A vágy villamosában*, amelyben Tolnay Klári partnereként remekelt.

Pécsi munkamódszeréhez fontos adalék Tolnay Klári visszaemlékezése: “Hát ő nagyon, nagyon érdekes egyéniség volt, egy örök gyerek. Rettenetesen félt minden szereptől mindig, és főleg főpróba előtt egy héttel mindig

kitört rajta egy olyan pánik, hogy visszaadja a szerepet, ezt ő nem tudja megoldani, ő nem lesz jó. Mindig körülvettük őt és magyaráztuk, hogy dehogyan, jó lesz Sanyika, sírt, tombolt, őriöngött, hogy ő milyen tehetségtelen, aztán a premieren egyszerre csak kiderült minden, hogy mégiscsak nagy színész.”

Az emberábrázolás mesterének bizonyult az orosz klasszikusok: Osztrovszkij, Gogol, Csehov drámáinak szerepeiben. *A revizorban* Polgármester, a *Kispolgárokban* Percsihin madarász, Andrej *A három nővérben*, Luka az *Éjjeli menedékhelyben* s még mi minden! Sorolhatnánk emlékeztető alakításait: *A nagy Romulust* vagy a *Koldusopera* lepusztult Peacockját. És felejthetetlené tette olyan magyar drámák hőseit is, mint Németh László *Papucshőse* vagy Szakonyi Károly *Ördöghegyének* Colonel ezredese. A lista persze nem teljes...

Pécsi Sándor haláláig a Madách Színházban játszott. Sajnálatos, hogy fiatal színészeink zöme már nem láthatta színpadon. A közelmúltban kétszer is ismételték az *Ármány és szerelem* korabeli előadásának televíziós felvételét, ahol Miller muzsikus szerepében egy nagy művész megrendítő alakításának lehettünk tanúi. A filmszalag

azonban rengeteg alakítását megőrizte. A Filmmúzeum jóvoltából gyakran ismétlik a *Liliomfit*, láthattuk *A fekete városban* vagy a *Sellő a pecsétgyűrűn* jovialis Salgó nyomozójaként, *A pénzcsináló* egyre elvetemültebb csalója alakjában, vagy éppen az *Erkel* címszerepében, ahol a nagy zeneszerző alakját az ifjúságától egészen késő öregkoráig alakította hitelesen. Ézelmi skálája parttalan volt. Talán ezért mondta gyakran különböző szerepei kapcsán, hogy úgy érzi, mintha róla írták volna, hogy milyen mély rokonságot vél felfedezni a játszó alak és saját maga között. Élete élményeit szerepeiben sorra felhasználta. Szerepeiben sírva tudott nevetni és nevetve sírni. Görcsei, zavarai, gátlásai, életvidám harsánysága és szelíd-sége összeötvözve fémjelzik azt a személyiséget, aki Pécsi Sándor volt. Sokat tudott az emberről. Talán többet, mint a lélekbúvárok, az ember hivatásos megfigyelői. Többet tudott szerepeiről, mint az írók, akik megálmodták őket. Nem tolmács volt, alkotóművész.

Idén születésének nyolcvanadik, halálának harmincadik évfordulójára emlékezünk.